

UDK 811.134.2'282

811.134.2'373

Izvorni znanstveni članak

Primljen: 5. 6. 2007.

Prihvaćen za tisak: 31. 10. 2007.

NIKOLA VULETIĆ
Sveučilište u Zadru
Odjel za francuski jezik i književnost
Obala kralja Petra Krešimira IV 2, HR-23000 Zadar
nvuletic@unizd.hr

NEKI PROBLEMI PROUČAVANJA PORTUGALSKIH POSUĐENICA U SEFARDSKOM ŠPANJOLSKOM

U prilogu se preispituje popis leksema portugalskog porijekla u sefardskom španjolskom što ga je 2004. godine objavila A. Quintana, danas vodeći stručnjak za sefardsko španjolsku dijalektologiju. Provjeru je bilo moguće izvršiti ponajprije zahvaljujući postojanju dva informatizirana dijakronijska korpusa španjolskog jezika dostupna na internetu: *Corpus del Español* (CE) i *Corpus Diacrónico del Español* (CORDE) u izdanju *Real Academia Española*. Utvrđuje se da se znatan dio tih leksema može smatrati hispanskim arhaizmima i/ili regionalizmima, dok bi kod nekih prije mogla biti riječ o djelovanju portugalskog oblika na već postojeći hispanski oblik, nego o izravnom posuđivanju iz portugalskog.

1. Španjolski Židovi, portugalski Židovi – kratki uvod u povijest problema

Nakon edikta o izgonu Židova iz zemalja kastiljske i aragonske krune 1492. godine samo je manji broj Židova napustio Pirinejski poluotok.¹ U onovremenim izvorima nema suglasnosti oko broja izgnanih: Damião de Góis (*Crónica do felicissimo rei D. Manuel*) i Samuel Usque (*Consolaçam as tribulações de Israel*) govore o 20 000 *casas* (obitelji), dok po Abrahamu Zacutu broj izgnanih iznosi ni manje, ni više nego 120 000 osoba.² U suvremenoj historiografiji općeprihvaćeni broj izbjeglih kreće se oko 70 000. Većina njih izbjegla je u Portugal kamo ih je portugalski kralj Ivan (João) II pozvao pod uvjetom plaćanja glavarine, dok je manji dio prihvatio poziv sultana Bajazida II te se naselio širom Osmanskog carstva.³

Nakon četiri godine, zbog novouspostavljenih bračnih veza između portugalske i kastiljsko-aragonske kraljevske kuće, novi se portugalski kralj, Dom Manuel I, odlučio na izgon Židova.⁴ Portugalska se praksa, međutim, u mnogočemu razlikovala od španjolske. Iako je Židovima u Portugalu formalno ponuđen isti izbor kao u zemljama kastiljske i aragonske krune (pokrštavanje ili izgon), stvarnog izbora nije bilo: sva židovska djeca između četiri i četrnaest godina starosti nasilno su pokrštena i izručena svojim kumovima zbog čega se velik dio odraslih odlučio pokrstiti kako bi ostali uza svoju djecu.⁵ Tek nakon pogroma u Lisabonu 1506. godine, odnosno nakon uvođenja papinske

¹ Ti su prognani Židovi i njihovi potomci poznati kao Sefardi.

² Usp. BERMEJO 2002: 4.

³ Portugal se tako, zahvaljujući zbjegu iz Kastilje i Aragona, iz zemlje s gotovo zanemarivom židovskom zajednicom pretvorio u «najžidovskiju» zemlju zapadne Europe.

⁴ Dom Manuel se prvo oženio Izabelom, kćeri «katoličkih kraljeva», Izabele Kastiljske i Ferdinanda Aragonskog, da bi se nakon njene smrti (1498.) oženio njenom sestrom Marijom.

⁵ Za vjerovati je, međutim, da bi i bez lukavstva portugalskog kralja, pokrštavanje bilo masovno, kakvo je uostalom bilo i u Kastilji i Aragonu nakon čuvene *Disputa di Tortosa* (1413.-1414.). Za razliku od svoje aškenaske braće, iberski su Židovi u svojoj tradiciji raspolagali teološko-dogmatskim opravdanjem za «privremeno otpadništvo» od vjere otaca. Kako piše BOCCARA (2002: 313): «Come è noto, Maimonide [Moše ben Maimon, zvani Maimonides, umro 1204., najveći vjerski i moralni autoritet iberskog židovstva – op. N. V.] nel suo *Iggeret ha-Neḥamah* (*Lettera di Consolazione*) assicurò quegli ebrei che, posti dinanzi alla scelta tra

Inkvizicije u Portugalu 1536. godine, započeo je masovni egzodus tih nesretnika (zvanih *cristãos novos*, *conversos* i, pogrdno, *marranos*) iz Portugala.⁶ Većina njih bili su govornici kastiljskog i ostalih hispanskih idioma (aragonskog, leonskog...). Jasnije je da su oni koji su napustili Portugal već 1497. nastavili govoriti spomenutim jezicima. No, obitelji koje su ostale u Portugalu pola stoljeća, a ponekad i stoljeće-dva, bez sumnje su prigrlile portugalski kao sredstvo asimilacije jer je, do uspostave tzv. Iberske unije⁷ (1580.-1640.), na svakog u Portugalu tko je govorio kastiljskim jezikom padala sumnja da je *cristão novo*, potajno odan vjeri svojih otaca, dakle Židov. Pitanje jezičnih «izbora» tih pokrštenih Židova komplicira se, međutim, uslijed činjenice da se velik broj njih nakon uspostave portugalsko-španjolskog političkog jedinstva vratio u Kastilju, osobito u Madrid. Tamo je te nesretnike snašla uistinu ironična sudbina: dok je za Portugalce u prvoj polovici XVI. st. svatko tko je govorio kastiljski bio potencijalno Židov, u Španjolskoj je baš kastiljski *in bocca portoghese*, karakteristika brojnih pokrštenika, bio smatran znakom židovskog identiteta. Štoviše, Španjolskom XVII. st. vlada predrasuda da su baš svi Portugalci napola Židovi.⁸ U razdoblju od 1640. do 1660. na te će se «povratnike» obrušiti malj španjolske inkvizicije: uslijedit će novi egzodus, pojedinačnog ali zato ne manje masovnog karaktera, ovih ni Španjolaca, ni Portugalaca, ni Židova, ni kršćana.

U Italiji, obveznoj usputnoj stanici na putu u Dalmaciju i Osmansko carstvo, vladala je povelika zbrka u identificiranju različitih sefardskih i židovskih grupa. U početku se sve iberške Židove naziva *Ponentini*, u opoziciji s *Levantini* (Židovi s Istoka – Romanioti i Mizrahi). Uslijed intenziviranja trgovine krajem XVI. st., u Italiji se sve Židove koji dolaze iz Osmanskog carstva počinje bez razlike nazivati *Levantini*, bili oni izvorno Levantinci ili ne. Na taj način brojni Sefardi, dotad *Ponentini*, postaju *Levantini* pa čak i ako su bili «Portugalci» (primjer braće Coem s Krfa u Zadru). S druge strane, kako je u jednom trenutku većina Židova koji su se našli na Apeninskom poluotoku portugalske provenijencije, osobito u papinskoj državi i Toskani, javlja se tendencija k izjednačavanju svih iberških Židova s «Portugalcima» pa se nerijetko naziva *maranima* i one koji to uopće nisu.

Iz svega ovoga jasno je koliko je teško baratati etiketama *španjolski Židov* i *portugalski Židov*. Pertinentnost jednog i drugog termina ovisi o vrlo složenim povijesnim i jezičnim okonostima koje se, u vremenu koje nas zanima, mijenjaju gotovo svakih dvadeset godina. Jedino što se sa sigurnošću može reći jest da je velika, uvjerljiva većina portugalskih Židova krajem XV. i početkom XVI. st. bila porijeklom iz zemalja kastiljske i aragonske krune. Pojednostavljeno i pomalo anakrono govoreći, uza sve ograde, bili su Španjolci, govornici kastiljskog i ostalih hispanskih romanskih idioma.⁹ No, svako drugo dublje zalaženje u ovu problematiku podrazumijeva uzimanje u obzir složene dinamike pokrštavanja, progona, migracija unutar i izvan Pirinejskog poluotoka i, u svezi s tim, preferiranja sad kastiljskog, sad portugalskog jezika.

la conversione all'Islam e la morte, scelsero la prima alternativa, affermato che non solo tale decisione era permessa, ma che comportarsi diversamente sarebbe stato un peccato grave. L'importante sarebbe stato recitare le preghiere, anche in forma ridotta, agire rettamente ed emigrare al più presto verso altre terre dove fosse possibile professare apertamente l'ebraismo».

⁶ «È noto che fino al 1536 non ci fu Inquisizione in Portogallo e che i conversi non furono inquietati quando privatamente continuavano a comportarsi da ebrei, come avvenne nella maggioranza dei casi. Abbiamo quindi qui un gruppo compatto, che non fu mai posto dinanzi alla possibilità di scegliere e che reagì alla conversione forzata rimanendo fedele alla propria identità» (BOCCARA 2002: 316).

⁷ Nakon smrti Sebastiana (Sebasatão) I u bitci kod Alcazarquivira 1578. portugalski su *Cortes* izabrali španjolskog kralja Filipa II za kralja Portugala. Filip II bio je sin Izabele de Avis, kćeri portugalskog kralja Manuela I.

⁸ Osim toga, teška politička i ekonomska situacija u kojoj se našla Španjolska u XVII. st. urodit će histerijom uslijed koje se kod svih odgovornih, od vojvode Olivaresa naniže, traži kap židovske krvi.

⁹ Mnoge čuvene «portugalske obitelji» kao Aboaf (Aboab), Levi de León, Medes de Castro, Nunes de Costa itd. zapravo su najviđenije židovske španjolske obitelji već prije izгона 1492.

2. Portugalski jezični utjecaj u sefardskom španjolskom. Opće natuknice

Prva generacija kastiljskih i aragonskih Židova izbjeglih u Osmansko carstvo još osjeća snažne veze sa starom domovinom i njenim jezicima. Gonzalo de Illescas prenosi nam svoje iskustvo s jezikom tih Židova, Sefarda, iz 1564. godine:

*Llevarō de aca nuestra lengua, y toda via la guarda, y usan della de buena gana, y es cierto que en las ciudades de Salonique, Constantinopla, Alexandria, y en el Cayro, y en otras ciudades de contratacion, y en Venecia, no compran, ni venden, ni negocian en otra lengua sino en Español. Y yo conosci en Venecia Iudios de Salonique hartos, que hablauan castellano con ser bien moços, tambien y mejor que yo.*¹⁰

S nestankom te prve generacije prekida se veza s jezičnim promjenama koje se u tom trenutku odvijaju u kastiljskom, kao i s mehanizmima jezičnog normiranja. U novouspostavljenim zajednicama započinje proces koinizacije tj. fuzije i nivelizacije različitih romanskih idioma kojima su se služili Sefardi, a koji će polovicom XVII. st. iznjedriti idiom poznat u lingvistici kao *židovskošpanjolski* (*judeo-español*), *sefardski španjolski* (*español sefardí*) ili, jednostavno, *sefardski* (*sefardí*).¹¹ Kao dijalekatska osnovica tog idioma poslužit će onovremeni kastiljski u svojoj južnoj varijanti, uz snažnu prisutnost aragonskih dijalekatskih obilježja.¹² Za Španjolce, taj će idiom od XVII. st. pa do danas zadržati reputaciju arhaičnog, naravno, sa stajališta klasičnog i modernog kastiljskog > španjolskog. O tome već 1614. godine izvješćuje kordobski erudit Bernardo Aldrete:

*Los quales en Italia, Salonique, i Africa los que fueron de España hablan aun toda via en language, que lleuaron della, i se reconoce que es de aquella edad, diferente del desta.*¹³

Od polovice XVI. st. priliv *marana* iz Portugala koji su, iz gore navedenih razloga, bili aktivni govornici portugalskog jezika, u sefardske zajednice širom Sredozemlja bio je tolik da se pod utjecajem njihova jezika fizionomija sefardske *koiné* u nastajanju počela primjetno mijenjati.¹⁴ Portugalski jezik progresivno se napuštao, između ostalog i zato što su tzv. *judíos viejos* (stari Židovi, nepokršteni) s negodovanjem gledali na uporabu toga jezika kao na znak otpadništva od pradjedovske religije.¹⁵ Razmjerno brzo nestajući iz uporabe, portugalski je jezik ipak ostavio značajnog traga u svim podsustavima sefardskog španjolskog.¹⁶ Takav razvoj događaja zapravo ne čudi: dobar dio portugalskih Židova pripadao je bogatome trgovačkom sloju pa su njihove jezične navike itekako utjecale na bitno siromašnije potomke prve generacije izbjeglica.¹⁷ Oni su, u izvjesnom smislu, kako po svom bogatstvu i obrazovanju, tako i po svom *Weltanschauungu*, predstavljali

¹⁰ ILLESCAS 1606, II: 109v.

¹¹ Mi ćemo koristiti termin *sefardski španjolski*, a kao kraticu *sef*. Uvjereni smo, naime, da taj bolje od termina *židovskošpanjolski* odgovara stanju stvari. Riječ je o specifičnoj varijanti španjolskog koju rabe Sefardi, a ne svi Židovi. Termin za koji se odlučujemo odgovara danas najraširenijem nazivu za taj jezik u španjolskom jezikoslovlju – *español sefardí*. Osim toga, svoje «parnjake» nalazi u već uvriježenim terminima, kao što su *kanarski španjolski*, *američki španjolski* i sl. Sami govornici taj jezik nazivaju na različite načine: *džudézmo* (Turska), *hakitia* (Maroko), *đidjō* ili *španjol* (Hrvatska, Bosna), a u novije vrijeme *ladino* (službeni naziv u Izraelu, inače termin koji u srednjem vijeku označava jezik doslovno prijevoda Biblije s hebrejskog na kastiljski) te, pod utjecajem filoloških krugova, *judeo-español*.

¹² Usp. LLEAL 1992: 5.

¹³ ALDRETE 1614: 263.

¹⁴ Proces koinizacije sefardskog španjolskog završava otprilike u drugoj polovici XVII. st.

¹⁵ Rečeno, međutim, ne vrijedi za mnoge gradove zapadne Europe, kao što su Amsterdam, Hamburg, London, Bordeaux, Livorno, Ancona i Venecija, u kojima su uspostavljene tzv. *Nações Portuguesas* - isključivo portugalske židovske općine. Pripadnici tih zajednica služili su se portugalskim i onovremenim kastiljskim, a bili su i iznimno otvoreni usvajanju jezika okolne etničke većine (nizozemski, njemački, engleski, francuski, mletački, talijanski), tako da u njima nikad nije došlo do formiranja sefardske *koiné*.

¹⁶ Kao primjer portugalskog utjecaja u fonetici navodi se zatvaranje dočetnih [-e, -o] u [-i, -u] i održavanje opozicije /s/ : /z/; u morfologiji, upitna zamjenica *loqué* i paradigma imperfekta indikativa glagola *ir* (*ía, ías, ías, íamos, íaš, ían*); u sintaksi, nenaglašeni oblici osobnih zamjenica u proklitici (*le dar* mjesto *darle*), perifraza *se quere* + particip perfekta; o leksiku će biti govora napose (usp. QUINTANA 2004: 179-183).

¹⁷ «L'ebraismo portoghese nel mondo si presenta come fenomeno elitario in seno al più largo ebraismo sefardita di origini iberiche per la lunga esperienza marranica ed il connubio ancora maggiore coi costumi aristocratici della nobiltà spagnola» (BOCCARA 2002: 323).

aristokraciju i «kulturnu kremu» sefardskog židovstva u ranom Novom vijeku. Iz njihovih redova dolaze mecene, knjižari, filozofi, pa čak i infrastruktura mesijanskog sabataističkog pokreta.¹⁸ Što je još važnije, ugled portugalskih obitelji velik je i izvan židovskog svijeta: Gracia Mendes de Castro, čuvena *la Señora*, bila je toliko moćna da je uspjela isposlovati osmomjesečni bojkot papinske luke u Anconi kao odmazdu za progone *marana* u tom gradu.

Zbog svoje orijentacije na trgovinu, portugalski su Židovi u potrazi za novim domom redovito birali gradove unutar ili nadomak Mletačke Republike, u to vrijeme vodeće trgovačke sile Sredozemlja. Usto, obala Jadrana i neposredno zaleđe bili su najprirodnije utočište brojnim *maranima* koji bježe iz ankonetanskih Maraka nakon promjene papinske politike.¹⁹ U XVI. i XVII. st. upravo je Dalmacija jedno od najjačih uporišta «Portugalaca» u jugoistočnoj Europi. Splitska je zajednica u potpunosti portugalska, dok miješanom dubrovačkom zajednicom ravnaju «portugalske» obitelji Belinfante, Oef (Oheb), Lunelli Cohen, Abendana (Dias), Ergas, Maestro (López), Lumbroso (Pereira)... Na čelu efemerne židovske zajednice u Zadru u XVI. st. nalazi se obitelj Belinfante-Zizo. Tako je portugalski jezični utjecaj najevidentniji u govorima sefardskih zajednica Dubrovnika, Sarajeva, Bitole, Skoplja i Soluna. Najbolje se to vidi iz pisma što ga je 1650. godine poslao Isaque Lucena iz Sarajeva svome bratu Salamonu Luceni u Dubrovnik:²⁰

A di 3 vedar 5410

Signore Irman Salomon de Jacob Lucena

V. S. sera servido de contar apportator desta, que es o signore Tobia Maimon reales efectivos 66, sessanta et seos, depois de sua gada 15 dias, quales san de conto das felsadas per avoante tomæ de se contandolos se tomara un setar ben meu de d(inar)es 86, prima à qual contados V. S. detto dinaro et stara saldo del tutto et notara com... avvilò, non servido de otro. El Dio di mal guardæ.

Deseu Irman Isaque de Jacob Lucena

U ovom pismu, zanimljivoj mješavini kastiljskog, portugalskog i talijanskog, portugalski elementi izbijaju na površinu na svim razinama: odsutnost diftonga (*ben*, kast. *bien*), imenica *irman*, član *o*, kontrakcija prijedloga i člana za ženski rod množine (*das*), posvojne zamjenice *meu*, *seu*, broj *seos*, prilog *depois*...

Usprkos postojanju povijesne građe, kao i prilično kompletnih leksičkih popisa iz suvremenih sefardskih govora, portugalski je jezični utjecaj u sefardskom španjolskom bio sustavno zanemarivan. Konačno, godine 2004. pojavio se u časopisu *Neue Romania* 31 (*Judenspanisch VIII*) jedan, po mnogo čemu izniman rad Aldine Quintane, vodećeg dijalektologa sefardskog španjolskog danas. U tom opsežnom članku (25 stranica), autorica je s pravom podijelila portugalski jezični utjecaj u sefardskom španjolskom na dvije faze: 1) fazu substrata u XVI. st i 2) fazu adstrata u XVII. i XVIII. st. Slijedi analiza po podsustavima jezika (fonetika i fonologija, morfologija, sintaksa, leksik). U poglavlju o leksiku (*Lexemas y formas lexemáticas de origen portugués*) autorica prilaže listu od 99 riječi koje su, po njoj, «[...] formas individuales y que, por tanto, no responden a ninguna evolución fonética o fonológica sistemática de la lengua sefardí». ²¹ Upravo taj popis predmet je našeg interesa.

¹⁸ Predug bi bio popis imena kojima bismo htjeli potkrijepiti rečeno. Ograničimo se stoga na Dalmaciju: među našim Sefardima iz XVI. i XVII. st. koji su se zlatnim slovima upisali u povijest židovske misli i povijest općenito ističu se Daniel Rodriga (Rodrigues), osnivač splitske skele, jedan od prvaka portugalske zajednice u Veneciji, te dubrovački rabini Salomon Oef (Oheb) i Aron Cohen, obojica iz «portugalskih» obitelji iz Ancone, odnosno Firence.

¹⁹ Papa Pavao IV bio je, općenito uzevši, dosta sklon pokrštenim Židovima. S tolerancijom je, međutim, gotovo s usponom Velikog Inkvizitora Antonia Michelea Ghiselerija (Pio V) na papinsku stolicu: godine 1569. dolazi do progona svih Židova iz papinske države, osim «starih Židova» (nepokrštenih) iz Ancone i Rima.

²⁰ Pismo se čuva u dubrovačkom arhivu (*Div. Not. CXXXIX, 12*). Prvi ga je objavio TADIĆ (1937: 435), no bez lingvističkog komentara. Mi smo ga, uz lingvistički komentar, predstavili znanstvenoj javnosti na skupu *Language Contact And Minority Languages On The Littorals Of Western Europe*, (St Andrews University, 11.-13. lipnja 2004.), u sklopu referata «Immigration of Sephardic Jews from the Iberian Peninsula to the South Eastern European Territory (Primarily to Dubrovnik and Sarajevo)». Radovi s toga skupa do danas nisu objavljeni.

²¹ QUINTANA 2004: 183.

3. Portugalske posuđenice u sefardskom španjolskom ili previđeni hispanski arhaizmi i regionalizmi?

Usprkos izvrsnoj metodologiji koju je Quintana pokazala u svim svojim dosadašnjim radovima, neki od leksema koje je navela kao portugalske pobudili su našu sumnju, što nas je ponukalo na sustavnu provjeru liste. Provjeru je bilo moguće izvršiti ponajprije zahvaljujući postojanju dva informatizirana dijakronijska korpusa španjolskog jezika dostupnih na internetu: *Corpus del Español* (CE), prof. Marka Daviesa s Brigham Young University, i *Corpus Diacrónico del Español* (CORDE) u izdanju *Real Academia Española*. Pretraživanje ove dvije baze funkcionira na način da se traženi leksem uvijek pojavljuje u kontekstu, s citiranim izvorom. Mi smo se ograničili na period do kraja XV. st. (izgon Židova iz zemalja aragonske i kastiljske krune), odstupajući samo iznimno od toga kriterija. Izvore smo konzultirali ili putem dvije spomenute baze ili/i preko fonda *Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes* Sveučilišta u Alicanteu. Pritom je jasno da je izbor leksema diktirao izbor izvora.

Priloženi rezultat je lista leksema koji su posvjedočeni u srednjovjekovnim hispankim izvorima, a koje Quintana smatra portugalskim posuđenicama u sefardskom španjolskom. Potvrde su razvrstane po stoljećima, a radi lakše orijentacije čitatelja izvori se uvijek iznova citiraju u bilješkama. Gdje god je to bilo moguće, navode se listovi ili stranice izvornika. U nekim slučajevima, međutim, CORDE ne daje te podatke, dok ih CE sustavno ispušta.

*Napomena: Pri bilježenju sefardskih španjolskih oblika koristimo se sustavom transkripcije što ga je elaborirao Iacob M. Hassán (1978), a koristiti ga časopis *Sefarad* madridskog CSIC, bez sumnje najznačajnija sefradistička publikacija. Ovaj sustav smatramo najodmjerjenijim, u isto vrijeme najprimjerenijim suvremenim potrebama, kao i najvjernijim hispanskoj tradiciji. U zagradi dajemo oblik u ortografiji časopisa *Aki Yerushalayim* koji je, međutim, danas dominantan te ga koristi i Quintana na čije se radove često pozivamo.

abafar 'kuhati na pari, pariti', 'pirjati, dinstati', port. abafar. Među brojnim značenjima port. *abafar* nema onoga na koje upućuje Quintana.²² Značenje blisko sefardskom nalazimo, međutim, u jednom kastiljskom tekstu iz XV. st.: *E la su cura abafar el rrostro en agua caliente que cozieron en el anllo e camamjlla e su semejante [...]*.²³

achar 'naći'. Navodimo samo nekoliko primjera u nedvojbeno hispankim (kastiljskim i aragonskim) kontekstima. Leksem je, međutim, galješko-portugalski.

XIII. st.

*Ala otra gran puerta que era cerca desta assi como el muro derecho yua do los moros pusieran por guarda a achar el almirante poso ay el principe boymonte & conel todos los de secilia & de pulla & de toscana & de lombardia*²⁴

XIV. st.

*& quando çeruero / uido la claredat del sol que / numqua hauie por costumbre de / ueyer la començo a fazer grandes / malezas & achar grandes cridos [...]*²⁵

²² Usp. QUINTANA 2004: 183. Port. *abafar*, kao tranzitivni glagol, ima slijedeća značenja: 1. impedir a respiração de; asfixiar, sufocar; 2. matar por asfixia; estrangular, esganar; 3. cobrir para conservar o calor; agasalhar, tapar; 4. impedir o livre seguimento de (processo, discussão); travar, interromper; 5. dificultar o desenvolvimento de; 6. tornar pouco perceptível (som, ruído); amortecer; 7. apagar (incêndio); 8. reprimir; conter; 9. *fig* impedir a divulgação de (facto ou informação); esconder; ocultar; 10. *kolokv* apropriar-se indevidamente de; roubar; furtar; 11. *naut* aferrar (as velas). DVPM za *abafar* daje 1 asfixiar (1489.), 2 cobrir com abafos (1437.).

²³ *Tratado de patología*: 40v (CORDE).

²⁴ *Gran conquista de Ultramar* (CE).

²⁵ *Gran crónica de España I* (CORDE).

agrura. Quintana kao značenje navodi kast. *amargura* 'gorkost', 'gorčina'. U sefardskom španjolskom postoji *amargura* za značenjem koje odgovara kastiljskom. Nasuprot tome, *agrura*, barem u zapadnosefardskim balkanskim govorima znači 'kiselost' (naše informacije s terena) u čemu se posve podudara s kastiljskim *agrura* (usp. DRAE 66). Istina, na portugalskom *agrura* osim 'kiselost' znači i 'gorkost', 'gorčina' te je u onim sefardskim govorima u kojima postoji to značenje za *agrura* vjerojatno riječ o portugalskoj posuđenici.

alongar 'produljiti', 'povećati', 'pružiti'. Ovaj glagol postoji u kastiljskom i sinoniman je glagolu *alargar* koji Quintana navodi kao ekvivalent sef. i port. *alongar*, iako u DRAE 121 nosi oznaku *desus* (*desusado* – op. N. V.).²⁶ Čini nam se izlišnim navoditi povijesne potvrde iz razdoblja prije 1492. jer ih zasad ima preko 350 u više desetaka različitih izvora, od kojih su neki i židovski, kao npr. Maimonidesov *Moreh Nevukim*; *Mostrador y enseñador de los turbados*, Madrid Bibl. Nacional ms. 10289. Iz svega ovoga očito je da glagol *alongar* u sefardskom može biti i dijelom naslijeđenog kastiljskog leksika. Usp. i DCELC III: 144, s. v. *luengo*.

amañana (amanyana) 'sutra', 'slijedeći dan', port. *amanhã*. Čini se da za kombinaciju oblika i sadržaja koju nalazimo u sefardskom nema potvrda u kastiljskim izvorima prije 1492. (ne nedostaje sintagmi tipa *de aquí a mañana*, *de mañana a mañana* gdje je, međutim, *a* sigurno prijedlog). Postoji jedno mjesto u *Libro de Cuzari Jehude ha-Levija* u kojem sintagma *el otre mundo a mañana* znači doslovno 'svijet koji će doći', 'budućnost', u opoziciji s *dia de oy*.²⁷ *Amañana* u značenju 'sutrašnji dan' nalazimo, međutim, u *El libro de los proverbios glosados* (1544.) Sebastiána de Horozca (Toledo, 1510.-1578.): [...] *lo que se dize por otro vulgar que dize*, «Nunca vi **amañana** ni ha avido hombre que aya visto **amañana**», por lo qual el que oviere de hazer alguna buena obra pudiéndola hazer oy nunca la dexe ni defiera para mañana porque no sabe si verá **amañana** porque los hombres de neçesidad han de morir en como estando en él se ha de llamar no pueden ver **amañana** porque ya otro día son pasados de esta vida. [...] 254 Nunca vi **amañana**. Este vulgar comúnmente se dize por los hombres perdidos y gastadores en mala parte porque reprehendiéndolos porque gastan lo que tienen. Zaključno, ne čini nam se vjerojatnim da je port. *amanhã* moglo izravno dati sef. *amañana* (usp. razliku u fonetskom materijalu). Ako je portugalskog utjecaja u ovom slučaju bilo, bit će prije riječ o djelovanju port. *amanhã* na kast. *mañana* u sefardskom španjolskom.

arrastar 'vući', 'potezati', 'povući'. Primjeri su općenito rijetki (svega dva za XV. st.: *no nos queremos mucho arrastar*; *arrastar vna jornada*²⁸), no ovaj oblik nalazimo i duboko u XVIII. st. kod Antonia de Ulloe, rođenog Seviljanca: *Tales gentes no conocen pudór: se dexan arrastar enteramente de las pasiones, y no se alteran por las cosas del Mundo, porque no las conocen [...]*²⁹. Po *Corpus do português* (CP) u portugalskom je *arrastar* potvrđen samo jednom u XIV., nijednom u XV. i svega četiri puta u XVI. st., dok broj potvrda znatno raste u XIX. st. (133). DVPM, međutim, ima *arrastar* već u XIII. st. (1280.?).

acender (asender) 'upaliti', 'zapaliti', port. *acender*. DRAE 23 navodi ovaj glagol (*acender*) u značenju 'encender', s oznakom *desus* (*desusado* – op. N. V.). Glagol je, dakle, i kastiljski.

asucré (asukre) 'šećer'. Quintana kao portugalski ekvivalent navodi *açucré*.³⁰ Na portugalskom se međutim šećer kaže *açúcar*. Ako izvor sefardskog leksema treba tražiti u nekoj drugoj romanštini

²⁶ QUINTANA 2004: 184.

²⁷ Traducción castellana del Libro de El Kuzari de Yehudah Halevi: 140v.

²⁸ *Historia de linda Melosina*: 20r, 90v (CE, CORDE). Susreću se, međutim, primjeri za povratni oblik *arrastarse* (XV. st.).

²⁹ *Noticias americanas*. Čini se da se *arrastar* u kastiljskom sačuvao samo u kontekstu *dejarse arrastar*, jer ga jedino u tom primjeru nalazimo i u XX. st. kod Nerva Amada (*La lengua y literatura*, poglavlje VI. *El movimineto literal en Madrid*).

³⁰ Usp. QUINTANA 2004: 184.

Pirinejskog poluotoka, onda je to ili katalonski, u kojem je *sucre* potvrđen 1249³¹ ili, što je još vjerojatnije, aragonski (*(a)sucre*), što iznosi i sama autorica u jednom svom ranijem radu.³²

bafo 'dah, dašak', 'para', port. bafo. Quintana kao kastiljske ekvivalente sef. *bafo* daje *aliento*, *vapor*. *Bafo* u portugalskom, međutim, nema značenje 'para' (*vapor*), nego samo 'ar expirado pela boca; hálito', 'sopro brando'. Napominjemo da u zapadnobalkanskim sefardskim govorima *bafo* znači i 'zadah', značenje koje je obilno potvrđeno u srednjovjekovnom kastiljskom (npr. *E si el enfermo fediere el bafo de la boca...*). No, značenja identična ili bliska onom sefardskom nalazimo u nemalom broju kastiljskih tekstova prije 1492. Značenje 'para' nalazimo usto kod nekih židovskih autora (Abraham de Toledo i autor *Biblia ladinada*, XIII. st.; Moisés ben Samuel de Roquemaure, XIV. st.).

XIII. st.

*E fagan la assi estar fasta quel prenda el bafo e la calentura. E si minguar el bafo fagan olla feruer otra uez. [...] O faganles a questo en logares lóbregos, por tal que estén quedas, e que suba el bafo a ellas e rocíenles las espaldas con d' esta agua. [...] E quando se alçare el bafo d'ellos, pongan de suso un faz de mielga o de alcácer, e pongan las aues sobr'el faz [...] e después pongan las aues sobre aquellas cannas e cúbranlas con un panno, e aguíslenlo de manera que suba el bafo a ellas. [...] e después echen aquel agua en un tiesto e pongan un criuo de suso, e aten las aues de suso, de manera que suba el bafo a ellas atanto fasta que súen, ca con esto caerán las ladiellas.*³³

*E dare marauillas suso en el cielo, e miraglos de iuso en la tierra, sangre e fuego e bafo de fumo.*³⁴

*Mas todos los mas acordaron que muriera de la calentura del fuego & del bafo de la cal.*³⁵

*& dize adelante que fue fuego del çielo aquel que quemo aquellas Çibdades. & que segunt asma que el bafo daquel fuego que ensuzio & empoçonno las aguas.*³⁶

*Et en este mont veseuo murio Plinio afogado del bafo de las calenturas.*³⁷

*El qual, por esto, te otorga que, cuando aquel bafo o rresollo que denante sentiste, sintieres, todas las cosas que començares en batallas e lides acabarás.*³⁸

*13 que puestas sobrel fuego las buenas olores. la niebla & el bafo delas cabras el oratorio que es sobrel testimonio por que non muera.*³⁹

XIV. st.

*[...] cozido colgado al bafo del agua / o finchir lo de açucar con Aljofar. o con Linaloe & agua rosada.*⁴⁰

*fagan la Asy estar fasta que prenda el bafo & la calentura E sy menguar el bafo fagan la olla fferuir otra vez*⁴¹

*E el bafo sobia dela tierra e rregaua todas las fazes dela tierra.*⁴²

³¹ GDLIC (<http://ec.grec.net/lexicx.jsp?GECART=0129559>).

³² QUINTANA 2001: 173, 175 («[...] *asukri* o *asukre*, sin duda de origen aragonés [...]).

³³ Moamín. *Libro de los animales que cazan*: 26r, 71v, 168v, 171r, 192r (CORDE, CE).

³⁴ *El Nuevo Testamento según el manuscrito escorialense I-j-6*: 156. (CORDE)

³⁵ *Estoria de España*: 123v (CE, CORDE).

³⁶ *General Estoria I*: 58v (CE, CORDE).

³⁷ *General Estoria II*: 59r (CE, CORDE)

³⁸ *Repertorio de príncipes de España*: 184 (CORDE).

³⁹ *Biblia. Escorial I. j. 8*: 6v (CE, CORDE).

⁴⁰ *Sevillana medicina*: 34v (CE, CORDE).

⁴¹ *Tratado de Cetrería*: 17v (CE, CORDE). Tekst je sadržajno (ne i ortografski) identičan onom iz *Libro de los animales que cazan*, XIII. st.).

⁴² *Biblia ladinada*: 1vb. (CE, CORDE)

XV. st.

*De otra manera cuegan fojas de çiruelo verdal en vino blanco & Reçiba el **bafo** por la oreja Para el dolor del oydo [...] & que se asiente ençima maestrada mente para Reçibir aquel **bafo** callente [...]*⁴³

*Contra el rromadizo la yerua que es dicha çerefolia & cuezela en agua & toma el **bafo** por la boca & por las narizes [...] & faz esta melezina toma la rrana grande & abre la por el espinazo con vna nabaja & sacale la moleja & ponla en vna olla nueva & çiterrala bien con su coberteruela de gujsa que non salga el **bafo** ponla en el forno [...] & toma el agua del **bafo** ue se toviere en el baçin de arambre [...] & atapala bien de manera que non se salga el **bafo** [...] de gujsa que el pasçiente rresciba el **bafo** por las narizes*⁴⁴

*cueza la yerua que dizen niepta & reçiba el **bafo** por su natura fasta que este ya quasi fria [...] cueze estas yeruas en buen vino & ponlo detal guisa que le de el **bafo** por los pechos arriba fasta que este bien & fazerle a perder la tos [...] E si el enfermo fediere el **bafo** de la boca en las fiebres agudas es sennal de muerte [...] Quando el enfermo sudare poco & su cuerpo fuere todo viento & mas quemas la cabeça o la çeruiz & ouiere el **bafo** frio la muerte es çerca [...] & ponla a coçer en vna olla vedriada & nueva & atapala bien de manera que non se salga el **bafo** [...] faç un forado en la cobertera de gujsa que el pasçiente rresciba el **bafo** por las nariçes [...]*⁴⁵

*Reçepta del agua dela mar [...] cueganla en vna caldera & pongan ençima dela caldera vna sauana limpia que reçiba el **bafo***⁴⁶

*& fazese de dos cosas: o de **bafo** callente malo o de **bafo** frio malo. [...] E demuestrase lo que fuere de **bafo** callente la hedat del dollente, quando fuere mançebo, e la coprision, quando fuere colerico. [...] E demuestrase lo que fuere de **bafo** frio, la hedat del dollente, quando fuere viejo, & su coprision, quando fuere flemoso. [...] Esta dolencia fazese de **bafo** espeso o mucho.*⁴⁷

bater 'udarati', 'tuçi', 'lupati', port. bater. Potvrde za kastiljski su mnogo rjeđe od onih za oblik *batir*, no dovoljne da ustvrdimo kako je oblik *bater* postojao i u kastiljskom. Usp. i DCELC I: 427, s. v. *batir*: «En el S. XIII coexiste en el infinitivo forma etimológica *bater* con *batir*.»

birra 'gnjev', 'bijes', 'srdžba', 'zlovolja', port. birra. U portugalskom *birra* znači prije svega 'tvrdoглаvost', 'upornost', 'jogunstvo', zatim 'nesklonost', 'zazor', 'antipatija', 'zlovolja', 'ljutnja'. U do danas obrađenim i dostupnim kastiljskim izvorima ovaj se oblik javlja jednom, u XV. st., i to u *Cancionero Juana Alfonsa iz Baene* (oko 1375. – oko 1434.): *pues cobran fyrmeza los nobles solares atyendan vengança / del muy falso breta qual ovo de birra su compañero geta & pierdan fydalgos / algunos pessares Los malos terrybles / ya son parecidos del tuero podrydo.*⁴⁸ Quintana s. v. *embirrarse* napominje «en portugués con el significado de 'obstinarse', 'sentir aversión', por lo tanto, con el otro significado».⁴⁹ Usp. DCELC I: 463, s. v. *birria*.

calmo (kalm) 'miran', 'tih', port. calmo. Iako u kastiljskom postoji pridjev *calmo* 'miran', 'spokojan'⁵⁰, semantička distribucija sef. *kalm* više se podudara s onom port. *calmo*. Ipak, teško je bez ostatka zaključiti da je riječ o portugalskom elementu u sefardskom. Štoviše, u obzir bi, prilikom detaljne distribucijske analize, trebalo uzeti i *calmo* u talijanskom, jeziku koji je baš preko portugalskih Židova tijekom XVI. i XVII. st. izvršio znatan utjecaj na židovsko-španjolsku *koine* u nastajanju.

⁴³ *Menor daño de la medicina*: 109v, 169r itd., uvijek u kontekstu *reçibir el bafio* (CORDE).

⁴⁴ *Traducción del Libro de recetas de Gilberto*: 6r, 8v, 10r, 17r itd. (CORDE). Samo u ovom tekstu ima devedesetak potvrda za *bafio*.

⁴⁵ *Recetas*. HSMS (CE).

⁴⁶ *Gordonio*: 40v (CE; CORDE).

⁴⁷ *Tratado de patología*: 5r, 6r, 11r itd (CORDE). U ovom izvoru *bafio* se u značenjima 'dah', 'zadah', 'para' susreće preko 85 puta.

⁴⁸ *Cancionero de Baena* CE).

⁴⁹ QUINTANA 2004: 185, n. 28.

⁵⁰ VINJA 2000: 201 ne navodi ovo značenje, usp. DRAE 404.

carrear (karrear) 'prevoziti', port. *carrear*, kast. 'transportar'. DRAE 462 navodi *carrear* kao «tr. desus. acarrear (|| transportar en carro). ||2. desus. acarrear (|| transportar de cualquier manera). Formalno i semantičko (transportar em carro puxado por animais; levar; transportar) s port. *carrear* je potpuno. Sef. *karrear* ne mora, dakle, biti portugizam.

chapeo 'šešir', port. *chapéu*. Zasad najranija kastiljska potvrda seže u 1492. godinu.⁵¹ Danas je to, naravno, posve uobičajena riječ u španjolskom. Kako španjolski, tako i portugalski rječnici navode francuski, odnosno starofrancuski kao izravan izvor posuđivanja.

cimiterio (simiterio) 'groblje', port. *cemitério*, kast. *cementerio*. Potvrde za oblik *cimiterio* su brojne u kastiljskim tekstovima XIII. st. (42), nakon čega gotovo nestaju. Riječ je, međutim, uglavnom o djelima Alfonsa X, kod kojega se galješki jezični utjecaj iz poznatih razloga ne može isključiti. S druge strane, logično je pretpostaviti da su Židovi ovaj kršćanski naziv za groblje usvojili u Portugalu, zemlji u kojoj je došlo do pokršćavanja masovnih razmjera krajem XV. st. Masovnih je pokršćavanja bilo i u Španjolskoj, pogotovo krajem XIV. st., no, kako smo vidjeli, u tom razdoblju nedostaju nam kastiljske potvrde za oblik bez *-nt-*. Ostaje, međutim, činjenica da je lik potvrđen u sefardskom španjolskom obilno zastupljen u jednoj fazi srednjovjekovnog kastiljskog.

curto (kurto) 'kratak', port. *curto*, kast. *corto*. DRAE 270 navodi *curto* kao ruralnu varijantu pridjeva *corto* s naznakom da se tako govori u provinciji Teruel (Aragon). Ne nedostaje potvrda za srednjovjekovni kastiljski.

demudar 'probljediti', 'promijeniti boju lica', 'izobličiti (se)', port. *demudar*. Port. i kast. *demudar* gotovo se podudaraju u značenjima, kako kao prijelazni, tako i kao povratni glagoli. Sefardskom neprelaznom obliku sa sadržajem 'probljediti' i u portugalskom i u suvremenom kastiljskom odgovara povratni oblik: *demudar-se* 'mudar de cor, de aspecto', *demudarse* 'cambiarse repentinamente el color, el gesto o la expresión del semblante'. Kod povijesnih potvrda za kastiljski (XIII., XIV. i XV. st.) nalazimo uglavnom osnovno značenje 'promijeniti'. U XIV. st. nailazimo na značenje 'izobličiti (mučenjem)': *E ome tu aqueste penaste al que tiene el çielo & la tierra a este tu le posiste mjedo & tu lo demudeste*.⁵² U Nebrijinom rječniku nalazimo, međutim, i neprelazni oblik, i to u slijedećem kontekstu: *Demudarse por miedo*. LAT. *expalleo. expallesco. Demudarse por verguença*. LAT. *erubeo. erubesco. Demudar el color*. LAT. *decoloro.as*.⁵³ Iz svega je očito da je u sefardskom glagol *demudar* podvrgnut izvjesnoj semantičkoj specijalizaciji ('probljediti') te da nema razloga ne smatrati ga dijelom naslijeđenoga kastiljskog leksika. Usp. DCELC III: 469, s. v. *mudar*.

entro(m)pezar (entro(m)pesar) 'spotanuti se', 'posrnuti', port. *entropçar*. U portugalskim se rječnicima oblik *entropçar* navodi kao pučka varijanta glagola *tropezar*. DRAE 936 navodi *entropçar* kao zastarjeli oblik, upućujući na *tropezar*. Dostupne potvrde za kastiljski protežu se od XIII. do XVI. st. Posebno velik broj potvrda nalazimo u *Biblia romanceada judio cristiana*, čiji je/su autor(i) bez ikakve sumnje bio/bili Židov(i). Ovaj je glagol, dakle, kako portugalski, tako i kastiljski. Usp. DCELC IV: 605, s. v. *tropezar*: «Tropezar, antes *entropçar* [...] En lengua portuguesa, esta forma arcaica en e pretónica subsistió hasta fines del S. XV [...] En castellano, ya en el S. XIV parece haberse generalizado *entropçar* [...] La variante secundaria *entronpçar* está en Sem Tob (copla 624).»

lonje (londje) 'daleko', port. *longe*, kast. *lejos*. *Longe* se pojavljuje u nemalom broju kastiljskih izvora u XIV. st. Najveći broj potvrda nalazimo u anonimnom prijevodu *Crónica de 1344* Pedra Afonsa de

⁵¹ *La orónica de Andramón* (CORDE). U ovom se djelu *chapeo* javlja 31 put.

⁵² *Libro de buen amor*: 402 (CE, CORDE).

⁵³ *Dictionarium hispano-latinum*: XXXVIIv.

Barcelosa. Kako je izvorni jezik djela portugalski, moglo bi se pomišljati na direktno preuzimanje port. leksema. No, kako se vidi iz niže navedenih primjera, ostatak teksta u potpunosti odgovara fizionomiji onovremenog kastiljskog. Ostaje nam, dakle, da pretpostavimo kako prevoditelj jednostavno nije osjećao *longe* kao stranu riječ.

Et sy van por el camjno de marrama delos fijos de darag es mas longe [...] & cada vno trabajo a mejoria de allegar y aguas de longe & esto por muy gran maestria & por grant fuerça [...] & vjno por detras & diole conla espada por el pescueço & echole la cabeça a longe. [...] Ca no era conplidero a omes que tanta lazzeria aujan pasado que fuesen faziendo duelo para tan longe tierra. [...] Commo su señor era muerto era ya el conde garçi ferrandes & su muger muy longe que se non tenjan de njnguna cosa. [...] & son asi commo atanbores para los que oye[r]en de longe & supieren por donde van.⁵⁴

Prijevod Barcelosove kronike nije, međutim, jedini kastiljski izvor u kojem nalazimo oblik *longe*. Taj se oblik pojavljuje i u tako značajnih kastiljskih autora kao što su Pedro López de Ayala, Juan Ruiz, Alfonso Álvarez de Villasandino⁵⁵ te u još nekih anonimnih autora, ali i u autora *Biblia romanceada judio cristiana*. Kod spomenutih se autora uvijek može raspravljati o većem ili manjem utjecaju estetike galješko-portugalske pjesničke škole, pogotovo uzevši u obzir da su neki od njih pisali i na galješkom.

& tan longe como los vio conosçiolos.⁵⁶

[...] para que ombre vea los falcones longe a perder con ella & si alcança çeuase & pierdelo muy ayna el caçador.⁵⁷

Señor, las mis pisadas de longe las cataste [...]⁵⁸

poned en memoria alas nasciones ahe fazed oyr ssobre Jerusalem guardadores vernan de longe tierra [...] El que llamo las aues desde el oriente & de tierra longe [...].⁵⁹

[...] pues me dieste por senyora / noble vista angelical, / a quien fuy e só leal / e seré sin mudamento, / maguer que sufro turmento / longe sin façer error.⁶⁰

[...] cata manera que la trastorne os lynga mens la enuade seso con ardor postpone va la dueña a terçia caridat a longe pone [...].⁶¹

Konačno, nekoliko primjera nalazimo u XV. st.:⁶²

Este pueblo me honora / de boca dixo el profeta / mas la voluntad perfecta / longe esta de mj [...].⁶³

3 Sube muy alto e non tartalea, / sigue tal regla como el alcauduz / que sube e desçiende mejor que avestruz, / de longe espanta, jugando guerra;⁶⁴

2 Salve Regina nin Credo / señor, non puedo rezar, / pues me veo de Toledo / con pobreza longe estar, [...].⁶⁵

⁵⁴ *Crónica de 1344*: 82r, 90v, 100v (CE, CORDE).

⁵⁵ Od 208 sačuvanih pjesama Alfonsa Álvareza 22 su na galješkom. Mi, naravno, navodimo samo potvrde iz onih na kastiljskom.

⁵⁶ *Historia del caballero Plácidas* (CE, CORDE). Nalazi se i u *Cancionero de Baena*: 50 (CE, CORDE).

⁵⁷ *Libro de la caça de las aves*: 11r (CORDE).

⁵⁸ *Rimado de Palacio*: 340 (CE, CORDE).

⁵⁹ *Biblia romanceada judio cristiana*, Madrid Real Academia Española codice 87m (CE).

⁶⁰ *Cancionero de Palacio*: CCCXXXII (344).

⁶¹ *Libro de buen amor* (CE).

⁶² Upozoravamo korisnike informatiziranih korpusa CE i CORDE da se u njima ne navodi izrijekom je li neki tekst kastiljski ili je na drugom jeziku, pa slabije upućenima može promaknuti da je tekst npr. galješki, a ne kastiljski, osobito kada se u galješkom tekstu nađu i kastiljski oblici, npr. *longe de buen paresçer* (u prethodnom retku stoji, međutim, *por quem chorades tristes*, *Cancionero de Baena*: 30 (CORDE); Autor je Alfonso Álvarez de Villasandino)

⁶³ *Cancionero de Salvá*: 107v (CE, CORDE).

⁶⁴ *Cancionero de Baena*: 622 (CORDE). Autor je Lope del Monte.

[...] *sofriendo gran penitencia / con dolor muy afinado / en el brazo e diestro lado, / longe de toda paçiençia*.⁶⁵

Longe/lonxe je danas nesumnjivo galješko-portugalska riječ, ograničene distribucije u Asturiji (*lloxxi*).⁶⁷ No je li to bila i u srednjem vijeku? Sama Quintana u jednom svom opsežnijem radu navodi: «la forma <longe> ['lonʒe] coexistió en el área castellana más occidental con la forma <lexos>».⁶⁸ Osim toga, u Sarajevu, Beogradu, Bitoli, Skoplju, Sofiji, Bukureštu i mnogim drugim gradovima zabilježen je izgovor ['londʒe]/ ['londʒi] (kako bi leksem trebao glasiti u starokastiljskom), a ne ['lonʒe], kako glasi u portugalskom. Fonetika ovog leksema u suvremenim sefardskim govorima, kao i njegova učestalost u kastiljskim srednjovjekovnim izvorima izazivaju sumnju u uvriježeno mišljenje po kojem je riječ samo o galješko-portugalskom leksemu. Kad bismo i dopustili da je ovdje riječ o portugalskoj posuđenici, evidentno je da nije riječ o izravnom posuđivanju u sefardski španjolski, već da je riječ već bila «dostupna» u Španjolskoj već prije izгона.

malfadado 'nesretan', port. malfadado, kast. 'desafortunado'. DRAE 1425 za *malfadado* daje: «(De *mal*² y *fadado*, part. del ant. *fadar*, hadar, y este del ant. *fado*, hado). adj. desus. **malhadado**.» Ovaj je pridjev, dakle, i starokastiljski, kako se i vidi iz priloženih primjera. U onovremenim kastiljskim tekstovima ne nalazimo glagol *malfadar*, koji Quintana također smatra portugalskom posuđenicom u sefardskom španjolskom.⁶⁹

maña (manya) 'hir', 'kapric', 'loša navika', port. manha, kast. 'manía', 'mala costumbre'. U kastiljskom postoji imenica *maña* (DRAE 1446), iste pretpostavljene etimologije kao i port. *manha* (lat. **maniā*) te istih sadržaja. Usp. i DCELC III: 249-250, s. v. *maña*. Raspored značenja u natuknicama *manha/maña* u portugalskim i španjolskim rječnicima donekle se razlikuje: DLP *Porto Editora* je na prvom mjestu *astucia* 'lukavstvo', 'podmuklost', a na drugom *habilidade, destreza* 'spretnost', 'vještina', dok je u DRAE poredak obrnut. Ono što, međutim, upada u oči je da DRAE pod 3. navodi baš *vicio o mala costumbre*. Nije nam stoga jasno zašto Quintana prednost daje portugalskom. U najvećem broju kastiljskih potvrda iz XV. st. *maña* ima značenje 'način' te se često pojavljuje u sintagmi *arte nin maña*. U djelu Sema Toba, židovskog autora iz XIV. st i rođenog Kastiljca., *maña* je semantički najbliža stanju u suvremenom sefardskom: *154 guardesse de su saña guardese de su cobdiçia que es la peor maña / non puede omne tomar [...] del otro cabo nasce 439 toda la mala maña ca por ally le cresce la cobdiçia & saña / de ally le vjno maliçia [...]*.⁷⁰

mestro 'učitelj', 'meštar', port. mestre, kast. maestro. Iako u kastiljskom dominira oblik *maestro*, u srednjovjekovnim izvorima nalazimo oblike *mestro, mestros* (XIII. st.: *Los siete sabios de Roma, Libro de las animalias que cazan*, brojni crkveni i samostanski dokumenti; XIV. st.: *Libro de Alexandre* (38; 234); XV. st.: *Carta sobre lo de los francos de las atarazanas y alcázares, Documentación medieval de la iglesia catedral de León, Sumario de la medicina* Francisca Lópeza iz Villalobosa).

molle (moye) 'mekan', port. mole, kast. 'blando'. U španjolskom postoji pridjev *muelle* (DRAE 1549) u značenju 'mekan'. Čini nam se prikladnijim u sefardskom liku tražiti nediftongirani oblik, nego portugalsku posuđenicu, tim više što /j/ u sefardskom liku jasno ukazuje na to da je u polaznoj riječi stajalo /ʎ/, a ne /l/ (u sefardskom je *yeísmo* sustavna pojava, sustavno zabilježena tek od XVII. st.). Osim toga, u kastiljskom u XIV. st. nalazimo *molle* sa značenjem 'mekan': *& esto le faras cada dia fasta que veas*

⁶⁵ *Cancionero de Baena*: 80(CORDE). Autor je Alfonso Álvarez de Villasandino.

⁶⁶ *Cancionero de Baena*: 213 (CORDE). Autor je Alfonso Álvarez de Villasandino.

⁶⁷ Usp. DCELC III: 144, s. v. *luengo*.

⁶⁸ QUINTANA 2006: 245.

⁶⁹ Usp. QUINTANA 2004: 186.

⁷⁰ *Proverbios Morales* (CE). CORDE isti izvor citira kao Anónimo, *Proverbios. Moritino* 73.

*que el cuero es bien tiesto en los pies del falcon & dende adelante lo trahe en buena luua molle & blanda de cuero & non de paño [...]*⁷¹.

quen (ken) 'tko', 'koji', port. quem, kast. quien. Potvrde bez diftonga za kastiljski od XIII. do XV. st. su znatne (preko 100), a najčešće su u *cancioneros* iz XIV. st. (*C. de Baena, C. castellano de París*).⁷² Osobito je značajno da je u nekim sefardskim zajednicama poznatima po velikom broju port. elemenata, kao što su Solun, Skopje, Bitola i Dubrovnik zabilježen i oblik *quien* (u Solunu i Skopju samo *quien*).⁷³ Zbog toga nam se čini prikladnijim predložiti da se ovaj problem sagleda u svjetlu uzajamnog djelovanja diftongiranog i nediftongiranog oblika, ali i fenomena tzv. hiper- i hipodiftongacije, svojstvenih ne samo sefardskom, nego i kastiljskim dijalektima s aragonskim i leonskim substratom.

renda 'renta', 'godišnji prihod', port. renda, kast. renta. DRAE 1943 navodi *renda* kao p. us. [poco usado – op. N. V.] **renta**. Obrađeni kastiljski izvori za XIII. st., kako administrativni, tako i književni (Alfonso X, G. de Berceo) daju 63 potvrde za *renda*. U XIV. st. potvrda je manje (14), kao i izvora. U XV. st. imamo samo jednu potvrdu. Nasuprot tome, za *renta* u XIII. st. nalazimo 108 potvrda, često u istim izvorima, u XIV. st. 54 potvrde, a u XV. 180 potvrde. Evidentno je, dakle, progresivno napuštanje oblika *renda* u korist oblika *renta*. Istina, u obrađenim portugalskim dokumentima iz XIV. st. *renda* se ne javlja ni jednom, dok se *renda* javlja 76 puta, no to još uvijek ne znači da je oblik *renda* isključivo portugalski. Od objavljenih i obrađenih srednjovjekovnih hispanožidovskih izvora oblik *renda* javlja se u *Ordenanzas de la sisa de carne* židovske općine u Zaragozi iz 1488. (*Capitol de pagar las tiendas e marco, lezda e degollador*: 58, 59, 71; *Capitol de dat fermança*: 175, 176).⁷⁴ Usp. i DCELC III: 1087, s. v. *rendir*, gdje Coromines implicitno isključuje portugalski kao izvor posuđivanja: «*Renta* [...] antiguamente *renda* [...] la falta de diptongación prueba que ambas se tomaron de otros romances; la primera, del fr. *rente*, la segunda del cat. u oc. *renda* ...».

rescaldo (reskaldo) 'pepeo sa žeravicom', port. rescaldo, kast. rescoldo. DRAE 1954 navodi *rescaldo* kao m. desus. [desusado – op. N. V.] **rescoldo**. Kastiljske srednjovjekovne potvrde su malobrojne, no čini se da je to u vezi s inače slabom učestalošću ovog leksema u sačuvanim srednjovjekovnim dokumentima. U prilog tome govori i činjenica da u portugalskim dokumentima iz XIV. st. nema ni jedne jedine potvrde za *rescaldo*. Usp. DCELC I: 593: «*Rescoldo* [...] variante de *rescaldo*, que es como se dice en port.. [...]».

supetaño (supetanyo) 'iznenadan', port. supetaño, kast. 'de imprevisto', 'de repente'. DRAE 2111 donosi za *supetaño* adj. desus. [adjetivo desusado – op. N. V.] **repentino**. Začudo, u informatiziranim bazama nema potvrda za ovaj oblik koji je neprijeporno postojao u srednjovjekovnom kastiljskom (*Calila e Dimna*, oko 1251.), ali i opstao u suvremenom španjolskom: *en este supetaño renuevo de la guerra civil* (El Mundo, 2. travnja 1995, članak *Los muertos* Francisca Umbrala). Teško je reći zašto Quintana, izvorni govornik španjolskog, zanemaruje tu činjenicu, kao što previđa da je u sef. *supetanyo* sačuvano /ɲ/ koje nedostaje u port. *supetaño*. Usp. DCELC IV: 295, s. v. *súbito*.

tutano 'srž', 'moždina', port. tutano, kast. tuétano. DRAE 2247 za *tutano* daje m. desus. **tuétano**. Za kastiljski raspoložemo s 21 potvrdom iz XV. st, često u sintagmama tipa *tutano del cieruo, tutano de uesso, meollo o tutano de uessos* koje otklanjaju svaku sumnju u značenje riječi. Usp. i DCELC IV: 624, s. v. *tuétano*: «*Tuétano*, variante del antiguo y dialectal *tutano* [...] La forma *tutano* persiste hasta hoy como vulgar en Cespedos, Salamanca, Mérida [...] además en casi toda América: Nuevo Méjico, América Central, Cuba, Santo Domingo, Colombia, Venezuela, Ecuador, Chile y Arg. [...]».

⁷¹ *Libro de la caça de las aves*: 55v (CE, CORDE).

⁷² Nije, međutim, zabilježen niti jedan slučaj za **quenes*, nasuprot četrnaest slučajeva za *quienes* do kraja XV. st.

⁷³ Usp. QUINTANA 2004: 179.

⁷⁴ Usp. MINERIVINI 1992: 320, 325. Autorica oblik *renda* uključuje među «[...] alcune varianti popolari e/o regionali di forme standard [...]» (128).

4. Zaključak

Namjera nam je prije svega bila istaknuti da se brojni leksemi, perom ponajboljeg dijalektologa sefardskog španjolskog pripisani portugalskom jezičnom utjecaju, pojavljuju u određenom broju, manjem ili većem, kastiljskih ili drugih hispanskih srednjovjekovnih izvora. To u konačnici ne znači da neki od navedenih leksema nisu dalekoga portugalskog porijekla, ali svakako znači da nisu morali ući u sefardski španjolski posredstvom portugalskog, već da su direktno naslijeđeni iz pretklasičnog kastiljskog. Odnosno, bili bi to u sefardskom španjolskom kastiljski portugizmi, a ne izravni portugizmi. Moramo, međutim, istaknuti da nakon iscrpnog pregleda Corominesova DCELC samo za dva leksema s te liste portugalska provenijencija ostaje sigurnom: *achar*, gdje je tretman grupe -FL- tipično galješko-portugalski; *arrastar*, slabo potvrđen u španjolskom, a obilno zastupljen u portugalskom. Za ostale lekseme, na temelju dostupnih potvrda i etimologijskih rješenja, evidentno je da pripadaju i srednjovjekovnom kastiljskom ili je pak riječ o regionalizmima u onim hispanofonim zonama u kojima se u srednjem vijeku govorilo leonski (npr. *tutano*) ili aragonski (npr. *curto*). Osobito se to odnosi na one lekseme koje DRAE navodi kao zastarjele ili kao regionalizme, tretirajući ih ipak kao ravnopravni dio španjolskog leksika. Za takve lekseme smatrali smo izlišnim navoditi povijesne potvrde.

5. Objavljeni izvori

- Amadís de Gaula* / Garci Rodríguez de Montalvo; 1482-1492; ed. Juan Manuel Cacho Blecua. Madrid: Cátedra, D. L. 1987-1988.
- Biblia. Escorial I. j. 8* / Anónimo; a 1300; ed. Mark Littlefield. Madison: Hispanic Seminary of Medieval Studies, 1995.
- Biblia ladinada I-i-3* / Anónimo; a 1400; ed. Moshe Lazar. Madison: Hispanic Seminary of Medieval Studies, 1995.
- Bocados de oro* / Anónimo; a. 1250; ed. Mechtild Crombach. Bonn: Romanisches Seminar der Universität Bonn, 1971.
- Cancionero de Baena* / VV. AA.; c 1435; Paris Bibliothèque Nationale Esp. 37; ed. Brian Dutton, Joaquín González Cuenca. Madrid: Visor, 1993.
- Cancionero de Palacio* / Alfonso Álvarez de Villasandino; c 1359 - a1440; ed. Ana Mª Álvarez Pellitero. Salamanca: Junta de Castilla y León, 1993.
- Cancionero de Salvá* / VV. AA.; c 1430-1480; Paris Nationale Esp. 510; ed. Fiona Maguire. Madison: Hispanic Seminary of Medieval Studies, 1995.
- Carta sobre lo de los francos de las atarazanas y alcázares* / Anónimo; 1479; ed. Ramón Carande. Sevilla: Fondo para el Fomento de la Investigación en la Universidad, 1968
- Crónica de 1344* / Pedro Afonso de Barcelos; Anónimo tr.; 1344; Madrid Zabalburu III109; ed. José P. Da Cruz. Madison: Hispanic Seminary of Medieval Studies, 1992.
- Cuento muy hermoso de Otas de Roma* / Anónimo; c 1300-1325; Escorial Monasterio h. I. 13; ed. Herbert L. Baird Jr. Madrid: Real Academia Española, 1976.
- Dictionarium hispano-latinum* / Antonio de Nebrija; 1495; reproducción digital de la edición de Salamanca 1495. Alicante: Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes, 2005.
<<http://www.cervantesvirtual.com/FichaObra.html?Ref=14656>>
- Documentación medieval de la iglesia catedral de León* / Anónimo; 1419-1426; ed. Mateo Bautista Bautista, María Teresa García García, María Isabel Nicolás Crispín. Salamanca: Universidad de Salamanca, 1990.

- El Nuevo Testamento según el manuscrito escurialense I-j-6.* / Anónimo; a 1260; ed. Thomas Montgomery; Spurgeon W. Baldwin. Madrid: Real Academia Española, 1970.
- Estoria de España* / Alfonso X; c 1270; Escorial Monasterio Y-I-2; ed. Pedro Sánchez Prieto. Alcalá de Henares: Universidad Alcalá de Henares, 2002.
- Exemplario contra los engaños y peligros del mundo* / Anónimo; 1493; Biblioteca Nacional Madrid I/1. 194; ed. Francisco Gago Jover. Madison: The Hispanic Seminary of Medieval Studies, 1989.
- General Estoria I* / Alfonso X; c 1275; Biblioteca Nacional Madrid ms. 816; ed. Pedro Sánchez-Prieto Borja. Alcalá de Henares: Universidad de Alcalá, 2002.
- General Estoria II* / Alfonso X; c 1275; Biblioteca Nacional Madrid ms. 10237; ed. ed. Pedro Sánchez-Prieto Borja. Alcalá de Henares: Universidad de Alcalá, 2003.
- General Estoria III* / Alfonso X; a 1280; ed. Pedro Sánchez-Prieto Borja; Bautista Horcajada Diezma. Madrid: Gredos, 1994,
- General Estoria IV* / Alfonso X; c 1280; Roma Vaticana Urb lat. 539; ed. Pedro Sánchez-Prieto Borja. Alcalá de Henares: Universidad de Alcalá, 2002.
- Gordonio* / Anónimo; 1495; Biblioteca Nacional Madrid I315; ed. John Culi, Cyntia Wasink. Madison: The Hispanic Seminary of Medieval Studies, 1995.
- Gran conquista de Ultramar* / Anónimo; 1293; Biblioteca Nacional Madrid ms. 1187; ed. Louis Cooper; Franklin M. Waltman. Madison: Hispanic Seminary of Medieval Studies, 1995.
- Gran crónica de España* / Juan Fernández de Heredia; 1385; Biblioteca Nacional Madrid ms. 10133; ed. Regina af Geijerstam. Madison: Hispanic Seminary of Medieval Studies, 1995.
- Historia de la linda Melosina* / Anónimo; Toulouse, Johann Paris, 1499; British Library Ib.42463; ed. Ivy A. Corfis, Madison: Hispanic Seminary of Medieval Studies, 1995 [CORDE]; Jean d'Arras [CE].
- HSMS. *Electronic Texts and Concordances of the Madison Corpus of Early Spanish Manuscripts and Printings*. Preparado por John O'Neill. (Madison y New York, 1999).
- Judizios de las estrellas* / Anónimo; 1254-1260; ed. Pedro Sánchez Prieto. Alcalá de Henares: Universidad Alcalá de Henares, 2003. [CORDE]; Ali aben Ragel; Alfonso X; Biblioteca Nacional Madrid Ms. 3065. [CE].
- La corónica de Andramón* / Anónimo; c 1492; ed. Gunnar Anderson, Juan de la Cuesta. Newark: Delaware, 1992.
- Libro de Alexandre*. Estudio y edición de Francisco Marcos Marín. Alicante, Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes, 2000. Edición digital a partir de la edición de Francisco Marcos Marín, Madrid, Alianza, 1987.
<<http://www.cervantesvirtual.com/FichaObra.html?Ref=3514>>
- Libro de Buen Amor* / Juan Ruiz (Arcipreste de Hita); 1330-1343; Salamanca Biblioteca Universitaria 2663; ed. Alberto Blecuá. Madrid: Cátedra, 1992.
- Libro de la caza de la aves* / Pedro López de Ayala; 1386; London British Library Add. 16392; ed. José Manuel Fradejas Rueda. Madison: Hispanic Seminary of Medieval Studies, 1995.
- Libro del Consejo y de los Consejeros* / Pedro Gómez Barroso; c 1293; Escorial Monasterio Z-III-4, ff 96ra-113vb; ed. Pedro Sánchez Prieto. Alcalá de Henares: Universidad Alcalá de Henares, 2004.
- Historia del caballero Plácidas* / Anónimo; c 1325; Escorial Monasterio h.I.13; ed. Pedro Sánchez-Prieto Borja. Alcalá de Henares: Universidad de Alcalá de Henares, 2004.
- Menor daño de la medicina* / Alfonso Chirino; a 1429; Escorial b. IV. 34; ed. Enrica J. Ardemagni, Ruth M. Richards, Michael R. Salomon. Madison: Hispanic Seminary of Medieval Studies, 1987.

- Moamín. Libro de animales que cazan* / Abraham de Toledo; 1250; Madrid Biblioteca Nacional RES. 270-217; ed. Anthony J. Cárdenas, *The Text and Concordances of Biblioteca Nacional Manuscript RES.270-217: «Libro que es fecho de las animalias que caçan. Book of Moamin»*. Madison: The Hispanic Seminary of Medieval Studies, 1987.
- Noticias americanas* / Fernando de Ulloa; 1772; Alicante: Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes, 2002; Edición facsímil: Granada, Universidad, 1992.
<<http://www.cervantesvirtual.com/FichaObra.html?Ref=738>> [4. travnja 2007.]
- Picatrix* / Alfonso X; 1256; Roma, Vaticana, Reg. Lat. 1283; *Concordances and texts of the royal scriptorium manuscripts of Alfonso X el Sabio*, ed. Lloyd Kasten, John Nitti. Madison: The Hispanic Seminary of Medieval Studies, 1995.
- Proverbios. Moñino 73* / Anónimo; c 1350; RA EV-6-73; ed. Juan Carlos Temprano. Madison: Hispanic Seminary of Medieval Studies, 1995.
- Relaciones y cartas de Cristobal Colón*. Alicante: Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes; Madrid: Biblioteca Nacional, 2006. Reproducción digital de la edición de Madrid, Librería de Hernandoy Cº, 1892. (Biblioteca Clásica, 164).
<<http://www.cervantesvirtual.com/FichaObra.html?Ref=22166>> [4. travnja 2007.]
- Repertorio de príncipes de España* / Pedro de Escavias; 1467-1475; ed. Michel García. Madrid: Instituto de Estudios Giennenses, 1972.
- Rimado de Palacio* / Pedro López de Ayala; c 1378-1406; ed. Germán Oduna. Madrid: Castalia, 1987.
- Sevillana medicina de Juan de Aviñon* / Anónimo; c 1381-1418; Sevilla: Juan de Burgos, 1545. Madrid Biblioteca Nacional R/30652; ed. Eric Naylor. Madison: The Hispanic Seminary of Medieval Studies, 1995. [CORDE]; Moisés ben Samuel Roquemaure. [CE].
- Siete partidas de Alfonso X* / Anónimo; 1491; Biblioteca Nacional Madrid I 766; ed. Pedro Sánchez Prieto. Alcalá de Henares: Universidad Alcalá de Henares, 2004.
- Textos y Concordancias Electrónicos de Documentos Castellanos de Alfonso X* / ed. María Nieves Sánchez, María Teresa Herrera et alii. Madison: Hispanic Society of America, 1999.
- Traducción castellana del Libro de El Kuzari de Yehudah Halevi* / Anónimo; c 1450; Biblioteca Nacional Madrid ms. 17812; Moshe Lazar. Madison: Hispanic seminary of medieval studies. Universidad de Wisconsin, 1988.
- Traducción de Breviarium ab urbe condita, de Eutropio* / Juan Fernández de Heredia; 1377-1399; Paris, Arsenal, ms. 8324; ed. Juan Manuel Cacho Bleca. Zaragoza: Universidad de Zaragoza, 2003.
- Traducción del Lanzarote del Lago* / Anónimo; c 1414; ed. Harvey Sharrer. Madison: Hispanic Seminary of Medieval Studies, 1999.
- Traducción del Libro de recetas de Gilberto* / Anónimo; c 1471; Madrid, Biblioteca Palacio 3063; ed. María Teresa Herrera y María Estela González de Fauve. Madison: Hispanic Seminary of Medieval Studies, 1997.
- Tratado de Cetrería* / Anónimo; 1350-1400; Real Academia Española 9; ed. José Manuel Fradejas Rueda. Madison: Hispanic Seminary of Medieval Studies, 1993.
- Tratado de patología* / Anónimo; a 1500; ed. María Teresa Herrera. Salamanca: Universidad de Salamanca, 1997.
- Universal vocabulario en latín y en romance, I-II* / Alfonso de Palecia; 1491; Alicante: Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes; Madrid: Biblioteca Nacional, 2005.
<<http://www.cervantesvirtual.com/servlet/SirveObras/46872785767254386754491/index.htm>> [4. travnja 2007.]

Bibliografija

- ALDRETE, B. 1614. *Varias Antigüedades de España, Africa y Otras Provincias*, Antwerpen.
- ALVAR, M. (ur.) 1996. *Manual de dialectología hispánica. El Español de España*, Barcelona: Ariel.
- AMADO, N. 1928. *La lengua y literatura*. Alicante: Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes, 1999. Edición digital a partir de *Obras Completas. Vol. XXII-XXIII*, Madrid, Biblioteca Nueva, 1928.
<<http://www.cervantesvirtual.com/servlet/SirveObras/13527263212029163754491/index.htm>> [4. travnja 2007.]
- BARUCH, K. 1930. "El judeo-español de Bosnia", *Revista de Filología Española* XVII: 113-154.
- BERCEO, G. DE, *De los signos que aparecieron ante del juicio*.
<<http://www.geocities.com/urunuela1/berceo/juicio.htm>> [4. travnja 2007.]
- *Himnos*. <<http://www.geocities.com/urunuela1/himnos.htm>> [4. travnja 2007.]
- *Milagros de nuestra Señora*. <<http://www.geocities.com/urunuela2/milagros.htm>> [4. travnja 2007.]
- BERMEJO, F. 2002, *La diáspora sefardí en Italia a raíz de su expulsión de España en 1492*, en *Artifara*, n. 1, (luglio – diciembre 2002), sezione Addenda. <<http://artifara.com/rivista1/testi/Bermejo1.asp>> [4. travnja 2007.]
- BOCCARA, E. 2002. «L'alternativa alla morte degli ebrei iberici», *Materia giudaica* VII/2: 313-328.
- CASTILLEJO, C. DE 1550. *Aula de cortesanos*. Alicante: Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes, 1999.
- CORPUS DEL ESPAÑOL. Mark Davies (Brigham Young University).
<<http://www.corpusdelespanol.org/>> [4. travnja 2007]
- DCELC I-IV. Coromines, J., *Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana I-IV*, Bern: Francke, 1954-57.
- DI LEONE LEONI, A. 2000. "Per una storia della nazione portoghese ad Ancona e a Pesaro", u: Ioly Zorattini, P. C. (ur.), *L'identità dissimulata: Giudaizzanti iberici nell'Europa cristiana dell'età moderna*, Firenze: Olschki, 27-97.
- DRAE. *Diccionario de la lengua española*, vigésima segunda edición, Real Academia Española, Madrid, 2001.
- DVPM. *Dicionário de Verbos de Português Medieval* – subcorpus de textos do CIPM (*Corpus Informatizado do Português Medieval*). <<http://cipm.fcs.unl.pt/verbos/indiceverbos.jsp>> [4. travnja 2007.]
- GDLIC. *Gran diccionari de la llengua catalana*, Enciclopèdia Catalana, SA. 1997-2007. Elektronska verzija: <<http://www.grec.net/home/cel/dicc.htm>> [4. travnja 2007.]
- HASSÁN, IACOB M. 1978. "Transcripción normalizada de textos judeoespañoles", *Estudios Sefardíes* 1: 147-150.
- ILLESCAS, G. DE 1606. *Historia Pontifical*, Barcelona.
- IOLY ZORATTINI, P. C. 1999. *Processi del S. Ufficio di Venezia contro Ebrei e giudaizzanti*, t. XVI, Firenze: Olschki.
- KOVAČEC, A. 1973. "Un texto judeoespañol de Dubrovnik", *Studia Romanica et Anglica Zagrabienis* 33-36: 501-531.
- LAPESA, R. 1981. *Historia de la lengua española*, novena edición corregida y aumentada, Gredos, Madrid.
- LLEAL, C. 1992. *El judezmo. El dialecto sefardí y su historia*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- LURIA, M. A. 1930. "A Study of the Monastir dialect of Judeo-Spanish based on the oral material collected in Monastir, Yugoslavia", *Revue Hispanique* LXXIX: 325-583.

- MINERVINI, L. 1992. *Testi giudeospagnoli medievali (Castiglia e Aragona) I*. Napoli: Liguore.
- 2002. "La formación de la koiné judeo-española en el siglo XVI", *RLiR* 66: 497-512.
- O CORPUS DO PORTUGUÊS (45 milhões de palavras, 1300-1999). Mark Davies (Brigham Young University) / Michael J. Ferreira (Georgetown University).
<<http://www.corpusdoportugues.org/>> [4. travnja 2007.]
- QUINTANA, A. 1997. "Diatopische Variation des Judenspanischen in den Balkanländer und in der Türkei", *Neue Romania* 19 (*Judenspanisch II*): 47-65.
- 2001. "Concomitancias lingüísticas entre el aragonés y el ladino (judeoespañol)", *Archivo de filología aragonesa* LVII-LVIII: 163-192.
- 2002. "Geografía lingüística del Judeoespañol de acuerdo con el léxico", *Revista de Filología Española* 82: 105-138.
- 2004. "El sustrato y adstrato portugueses en judeo-español", *Neua Romania* 31 (*Judenspanisch VII*): 167-192.
- 2006. *Geografía Lingüística del Judeoespañol*, Bern-Berlin-Bruxelles-Frankfurt am Main-New York-Oxford-Wien: Peter Lang.
- REAL ACADEMIA ESPAÑOLA: Banco de datos (CORDE) [en línea]. *Corpus diacrónico del español*.
<<http://www.rae.es>> [4. travnja 2007.]
- REVAH, I. S. 1961. "Formation et évolution des parlers judéo-espagnols des Balkans", u *ACILPhR X*, Paris : III, 1351-1372.
- RUSPIO, F. 2002. "Una comunità di marrani a Venezia", *Zakhor. Rivista di storia degli ebrei d'Italia* 5: 53-85.
- SALA, M. 1963. "Factores internos y externos en la fonética judeo-española", *Boletín de Filología* 15: 349-353.
- 1979. "Sobre el vocabulario del Judeoespañol", u: HÖFLER, M., VERNAY, H., WOLF, L. (ur.), *Festschrift Kurt Baldinger zum 60. Geburtstag*, Tübingen: Niemeyer, 910-916.
- 1996. "El judeo-español balcánico", u: ALVAR, M. (ur.) 1996: 360-367.
- SIMON, W. 1920. "Charakteristik des judenspanischen Dialekts vom Saloniki", *ZRPh* 40: 655-689.
- SYMEONIDIS, H. 2002. *Das Judenspanische von Thessaloniki. Beschreibung des Sephardischen im griechischen Umfeld*, Bern-Berlin-Bruxelles-Frankfurt am Main-New York-Oxford-Wien: Peter Lang.
- TADIĆ, J. 1937. *Jevreji u Dubrovniku do polovine XVII stoljeća*, Sarajevo: La Benevolencia.
- VINJA, V. 2000. *Španjolsko-hrvatski rječnik s osnovama španjolske gramatike i španjolskoga trgovačkog dopisivanja/Diccionario español-croata con elementos de gramática y de correspondencia comercial españolas*. Četvrto, ispravljeno i dopunjeno izdanje, Zagreb: Školska knjiga.
- WAGNER, M. L. 1925. "Los dialectos judeoespañoles de Karaferia, Kastoria y Brusa", u *Homenaje ofrecido a Menéndez Pidal II*, Madrid: Librería y casa editorial Hernando, 193-203.

Algunos problemas del estudio de préstamos portugueses en español sefardí

Resumen

En este artículo se reexamina el listado de lexemas de origen portugués en español sefardí que publicado en 2004 por A. Quintana, hoy en día una de las mejores expertas en dialectología sefardí. Esta investigación ha sido posible sobre todo gracias a dos corpus diacrónicos de la lengua española, a saber *Corpus del Español* (CE) y *Corpus Diacrónico del Español* (CORDE) de la *Real Academia Española*. Ha sido determinado que la mayor parte de estos lexemas puede considerarse como arcaísmos y/o regionalismos hispánicos, mientras que una parte podría ser resultado de la influencia de las formas portuguesas en las ya existentes hispánicas, antes que los préstamos directos del portugués.